

МІФАЛАГІЧНЫЯ ЎЯЎЛЕННІ, ЗВЯЗАНЫЯ З ДРЭВАМІ

Нават тыя нешматлікія фактычныя матэрыялы, якія запісаны ў палявых экспедыцыях на Гомельшчыне, пераканаўча сведчаць аб разнастайнасці міфалагічных уяўленняў, звязаных з канкрэтнымі дрэвамі.

Бяроза ў міфалагічнай традыцыі беларусаў асэнсоўваецца як «дрэва-ахоўнік і медыятар паміж светам жывых і светам памерлых, сімвалізуе жаночы пачатак...» [1, 56]. Апошняя пацвярджаецца народнымі вераваннямі, паводле якіх, напрыклад, «*бяроза – гэта маладая дзеўка*» [*4]; «*ператвораная зачараваная дзяўчына. Яна некалі ўцекла з дому, здрадзіўшы сваім бацькам*» [*9].

Важнейшым аспектам міфалогіі дрэва з'яўляецца яго сувязь з чалавекам, аб чым сведчаць сюжэты пра яго пераўтварэнне ў дрэва, якое ў абрадах выступае як сімвалічная замена чалавека. Аб ператварэнні жанчыны ў бярозу цікавыя звесткі запісаны ў г.п. Парычы Светлагорскага раёна: «*Шчэ вось ад бабкі чула. Жылі мужык з жонкаю. Мужык быў прыгожы, магутны, усё ў яго руках гарэла. Жонка яго з другім ухажорылася. Ноччу з ухажорам тым яны забілі мужыка таго насмерць, калі той спаў. Бог, бачачы такое, абярнуў жонку ў бярозу. Цяпер яна кожны год плача – сок пускае. Палюбоўніка абярнуў ў асіну, якая трасецца ад страху. А мужа – у дуб высокі, прыгожы, магутны. Было так*» [*12].

Бярозу называлі шчаслівым дрэвам невыпадкова: «*На тым месцы, дзе хацелі строіць хату, садзілі бярозу на шчасце*» [*4]. Выказвалася меркаванне аб тым, што «*бярозу пасадзіць – шчасце набыць*» [*5].

У в. Баршчоўка Добрушкага раёна верылі, што бяроза і клён – гэта добрыя дрэвы: «*Знаю, што бярозку і клянок усягда ля двароў садзілі. Ад іх ніякага ўрэду німа. Ета харошыя дзярэўя*» [*3]. Пра карысныя якасці бярозы сведчаць наступныя звесткі: «*Бяроза і палезная ж. У наша ўрэмя памагаюць ад балезней і сок бярозы, і почкі*». У в. Мікітаўка Брагінскага раёна «*з голяк бярозы рабілі ад розных хвароб лякарствы*» [*4]. Жыхары в. Дзям'янкi Добрушкага раёна

прыпісвалі бярозе нават лекавыя здольнасці: «*Бярозкай очэнь хара-шо кожку лячыць. Вот у бані бярозавы венік напрыкладуй к тому мес-ту, дзе чыры, і яны пройдуць. Кожны зуд снімае бяроза. Эта очень харошае дзерава*» [*10].

Забаранялася выкарыстоўваць для будаўніцтва хаты «*вывернутыя бурай дрэвы (бярозу), бо будзе няшчасце*» у в. Пірэвічы Жлобінскага раёна [*5]. Забарона садзіць бярозу каля хаты атрымала ў мясцовых павер'ях адметную матывацыю: «*Бяроза – гэта дрэва, якое нельга садзіць ля хаты, бо яна здороўя забярэ і душу чалавека*» [*6].

Пра паходжанне вярбы, якую ў народзе называюць *святым дрэ-вам*, зафіксаваны наступныя звесткі: «*Жыла некалі дзеўка маладая, тонкая такая, точна вярба тая. Было ў яе багата дзяцей, яна іх сільна любіла. А адна ведзьма завідала яе красаце і прэўраціла яе ў тонкае дрэва. От і стаіць тая дзеўка і дзетак сваіх калыхае – коцікаў*» (в. Сякерычы Петрыкаўскага раёна). Паводле іншых ста-ражытных уяўленняў, «*вярба – гэта дзяўчына, якая, каб уратавацца ад замужжа са старым, перакінулася ў дрэва. Гісторыя паходжання вярбы выкладзена ў баладзе. Ператварэнне дзяўчыны ў вярбу адбы-лося па яе волі, па яе ўласным закліцці, прытым разам з ёю розныя прадметы і іх дэталі ператварыліся ў аб'екты прыроды*» [1, 106].

Магічнае значэнне надавалі галінкам пасвечанай вярбы: «*Галінкі вярбы, пасвечаныя ў Вербную нядзелю, выкарыстоўваліся для засцярогі ад грому, маланкі і навальніцы*». Калі на Юр'е выганялі першы раз кароў у поле, то таксама выкарыстоўвалі галінкі пасве-чанай вярбы: «*Вярба прыносіць здароўе і засцерагае ад хваробы. Першы раз у поле карову выганялі голькай свячонай вярбы. Тады яна будзе даваць многа малака і не будзе балець*» [*4]. Каб засцерагчыся ад хваробы і паспрыяць здароўю, ва ўсходніх славян было прынята сцябаць адзін аднаго галінкамі вярбы: «*В Вербное воскресенье вет-ками вербы похлестывают и говорят: "Вербой бью, хвору бью, хво-ра – в бок, здоровье – в кости*» [*11]. Паводле сведчанняў жыхароў в. Салтанаўка Жлобінскага раёна, «*на гэтае ж васкрасенне мы пля-цаем адзін другога дубчыкамі вярбы свячонай. Тады, гавораць, бу-дзеш здаровы і крэпкі*» [*8]; «*Вярба – эта тожса харошае дзерава. Ветачкі вярбы мі ў цэркві свяцілі на Вербнае васкрасенне, а патам білі адзін аднаго і прыгаворвалі: "Не я б'ю, вярба б'е. / Бі, вербалоз, аж да самых слёз, / Бі, набівай, усю хваробу віганяй! / Хвароба – у лес, у падмосце, / А здароўечка – у косці. / Будзь здарові, як вада, / І багаты, як зямля!" Скаціну на поле віганялі ей, вербай ётай*» [*3].

Выразную матывацьню дзеянняў, звязаных з галінкамі вярбы, давалося пачуць у в. Вулька-2 Лунінецкага раёна Брэсцкай вобласці: *«Прыносяць дадому і хвошчуць гэтою галінкаю: дзіця, ек врэднэ, каб было трошкі летшэ; п'яніцу, каб менш пів. Вясною, як прыпасваюць карову, то трэба яе вуганяць з хлява вярбінаю сячоною, то вона будзе всягда з попасу домай ідці, і ў лесі з ёю нічо не случыцца»* [*13].

Паводле ўяленняў беларусаў, *«на вярбе з Вадохрышча да Вербнай нядзелі сядзіць чорт (да гэтага ён жыве ў вадзе, лазе, пасля Вербнай нядзелі – на явары і ў жыце)»* [2, 335]. *«У павер'ях палешукоў вярбы, што нахіліліся над вадой, – гэта праклятыя Богам тыя мацеры, што страцілі сваіх дзяцей»* [1, 106].

Дуб «у беларускай міфа-паэтычнай мадэлі свету – сімвал вечнага жыцця» [1, 152]. Гэты тэзіс знаходзіць пацвярджэнне ў шматлікіх звестках з Гомельшчыны пра гэтае дрэва: *«Дуб – сімвал жыцні. У ім затоена свяшчэнная сіла. Ён ахоўвае ўсе дрэвы. Дуб – цар сярод дрэў»* [*6]. Дуб «у многіх выпадках у фальклоры фігуруе ў якасці Сусветнага дрэва, таму каля яго падножжа знаходзіцца змей, а таксама воўна і іншыя рытуальныя прадметы» [1, 153]. Адносна паходжання гэтага дрэва у народным асяроддзі бытуюць розныя варыянты міфалагічных аповедаў, паводле некаторых з іх, дубамі сталі хлопцы, якіх зачараваў калдун: *«Кажуць, былі ў той час людзі сільна крэпкія – волаты. І от ударыла аднойчы маланка па іх – эта стары калдун наслаў на іх закляце, бо зайздросціў іх сіле. І тыя хлопцы сталі дубамі – сільнымі і красівымі, як былі пры жыцні»* [*1]. Дуб лічыцца не толькі адным з самых шанаваных дрэў, але і адным з самых моцных, таму, зыходзячы з народных уяўленняў, *«дуб прыдае сілу, здароўе, бо ён самы крэпкі і здаровы: трэба падайці да яго, пакласці рукі і сказаць: «Дуб, дубочак, мой галубочак, дай мне сілу ў ножкі, у ручкі, у плечы»* [*2].

Паколькі дуб лічыцца самым моцным дрэвам, то менавіта яго выбіраюць у якасці прытулку для душы чалавека, які памірае: *«На нашых могілках вельмі багата дубоў. Так вот, калі чалавек умірае, то яго душа даўжна найці дзесьці сваё место. А німа нічога лучшага, як уселіцца ў дуб, бо дуб шчытаюць вельмі моцным дрэвам»* [*7].

З мэтай засцярогі малых дзяцей, «хлопчыкаў», ад хваробы іх насілі да дуба: *«Да гэтага дрэва насілі малых хлопцаў, калі яны балелі»* [*4]. Па гэтым дрэве вызначалі, якім будзе год: *«Кажуць, што калі шмат жалудзей на дубе, то год будзе неўраджайны»* [*5].

У вераваннях жыхароў Гомельшчыны існаваў падзел на «добрыя» і «дрэнныя» дрэвы, што было невыпадкова, бо кожнаму з іх людзі прыпісвалі адпаведную ўласцівасць – добра ўздзейнічаць на чалавека альбо, наадварот, шкодзіць яму. Як сведчаць вышэйпрыведзеныя запісы, міфалагічныя ўяўленні, звязаныя з раслінным светам, захоўваючы агульнаславянскую аснову, вылучаюцца адметным мясцовым каларытам.

Спіс інфармантаў

- *1. Багачова Вера Паўлаўна, 1922 г. н., в. Сякерычы Петрыкаўскага раёна.
- *2. Белкавец Анастасія Максімаўна, 1919 г. н., в. Майсеевічы Петрыкаўскага раёна.
- *3. Грудавенка Валянціна Гаўрылаўна, 1930 г. н., в. Баршчоўка Добрушкага раёна.
- *4. Данчанка Васіліна Ціханаўна, 1944 г. н., в. Мікітаўка Брагінскага раёна.
- *5. Калядзенка Соф'я Васільеўна, 1935 г. н., в. Пірэвічы Жлобінскага раёна.
- *6. Кісель Вольга Іванаўна, 1934 г. н., в. Сякерычы Петрыкаўскага раёна.
- *7. Патапенка Праскоўя Савельеўна, 1929 г. н., в. Скароднае Ельскага раёна.
- *8. Паўлюкова Валянціна Мікалаеўна, 1930 г. н., в. Салтанаўка Жлобінскага раёна.
- *9. Платонава Алесь Міхайлаўна, 1928 г. н., в. Іванаўка Гомельскага раёна.
- *10. Рызжкова Любоў Іванаўна, 1941 г. н., в. Дзям'янкi Добрушкага раёна.
- *11. Сідарэнка Любоў Фёдараўна, 1926 г. н., г. Гомель.
- *12. Скудная Тамара Нілаўна, 1926 г. н., г. п. Парычы Светлагорскага раёна.
- *13. Якубовіч Аляксандра Іванаўна, 1936 г. н., в. Вулька-2 Лунінецкага раёна Брэсцкай вобласці.

Літаратура

1. Беларуская міфалогія: энцыклапед. слоўнік / С. Санько [і інш.]; склад. І. Клімковіч. Мінск, 2006.
2. Славянские древности: этнолингвистич. словарь в 5-ти томах. Т. 1 / под ред. Н. И. Толстого. М., 1995.